

TEMURIYLAR DAVLATINING TUZILISHI: BOSHQARUV TIZIMI VA DAVLAT INSTITUTLARI

Doniyorova Husnora

Xalqaro innovatsion universiteti talabasi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20700419>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Temuriylar davlatining tuzilishi, boshqaruv tizimi va davlat institutlarining shakllanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda Amir Temur tomonidan yaratilgan markazlashgan davlat boshqaruvi, ma'muriy-hududiy tizim, harbiy tashkilot hamda moliyaviy boshqaruv mexanizmlari o'rganiladi. Shuningdek, Temuriylar davrida davlat va jamiyat munosabatlari, markaziy hamda mahalliy boshqaruv organlarining faoliyati yoritiladi. Tadqiqot natijalari Temuriylar davlati o'z davrining mukammal boshqaruv tizimiga ega bo'lgan yirik siyosiy tuzilmalardan biri ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Amir Temur, Temuriylar davlati, davlat boshqaruvi, markazlashgan davlat, devon, vazirlik, harbiy tizim, ma'muriy boshqaruv, Temur tuzuklari.

Аннотация. В данной статье анализируются структура государства Тимуридов, система управления и особенности формирования государственных институтов. В исследовании рассматриваются централизованная система государственного управления, созданная Амиром Тимуром, административно-территориальное устройство, военная организация, а также механизмы финансового управления. Кроме того, освещаются взаимоотношения государства и общества в эпоху Тимуридов, деятельность центральных и местных органов власти. Результаты исследования показывают, что государство Тимуридов являлось одной из крупнейших политических структур своего времени, обладавшей эффективной и хорошо организованной системой управления.

Ключевые слова: Амир Тимур, государство Тимуридов, государственное управление, централизованное государство, диван, визирь, военная система, административное управление, «Уложения Темура» («Тузукки Темури»).

Abstract. This article analyzes the structure of the Timurid state, its system of governance, and the distinctive features of the formation of state institutions. The study examines the centralized system of government established by Amir Timur, including the administrative-territorial organization, military structure, and mechanisms of financial administration. It also explores the relationship between the state and society during the Timurid period, as well as the functions of central and local governing bodies. The findings indicate that the Timurid state was one of the major political entities of its era, possessing an effective and highly developed system of governance.

Keywords: Amir Timur, Timurid state, public administration, centralized state, divan, vizierate, military system, administrative governance, Temur Tuzuklari.

Kirish. XIV asrning ikkinchi yarmida Markaziy Osiyoda yuzaga kelgan Temuriylar davlati o'z davrining eng qudratli va markazlashgan davlatlaridan biri hisoblanadi. Amir Temur (1336–1405) tomonidan asos solingan ushbu davlat qisqa vaqt ichida Movarounnahr, Xuroson, Eron, Ozarbayjon, Iroq, Afg'oniston va Hindistonning ayrim hududlarini qamrab olgan ulkan imperiyaga aylandi. Temuriylar

davlati nafaqat harbiy-siyosiy qudrati, balki mukammal boshqaruv tizimi, qonunchilik asoslari va ma'muriy tashkiloti bilan ham ajralib turadi.

Davlatning barqaror faoliyat yuritishi markazlashgan boshqaruv tizimini shakllantirish, hududlarni samarali nazorat qilish va soliqlar yig'imini tartibga solish bilan bevosita bog'liq edi. Amir Temur davlatni boshqarishda turkiy-mo'g'ul davlatchilik an'analari, islomiy siyosiy qarashlar va o'zining amaliy tajribasini uyg'unlashtirgan holda yangi boshqaruv modelini yaratdi. Bu model keyinchalik temuriy hukmdorlar tomonidan davom ettirildi va takomillashtirildi.

Temuriylar davlati tuzilishini o'rganish Markaziy Osiyo davlatchiligi tarixini, o'rta asrlar boshqaruv tizimining rivojlanish bosqichlarini va davlat institutlarining shakllanish jarayonlarini tadqiq etishda muhim ilmiy ahamiyatga ega. Shuningdek, ushbu mavzu davlat boshqaruvi va siyosiy institutlar tarixini o'rganishda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi Temuriylar davlatining tuzilishi, boshqaruv organlari, ma'muriy-hududiy tizimi va harbiy tashkilotining o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilish hamda ularning davlat barqarorligini ta'minlashdagi rolini aniqlashdan iborat.

Metodlar tahlili. Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy, tarixiy-tahliliy, tavsifiy va manbashunoslik metodlaridan foydalanildi. Mavzuga oid birlamchi manbalar, jumladan, Amir Temurning "Temur tuzuklari", Sharafiddin Ali Yazdiyning "Zafarnoma", Nizomiddin Shomiyning "Zafarnoma", Ibn Arabshoh, Hofizi Abru va boshqa mualliflarning asarlari tahlil qilindi.

Shuningdek, Temuriylar davlati boshqaruv tizimi va siyosiy tuzilishiga oid zamonaviy tarixshunoslik tadqiqotlari o'rganildi. Olingan ma'lumotlar qiyosiy tahlil asosida umumlashtirilib, davlat boshqaruvi institutlarining faoliyati tarixiy jarayonlar bilan bog'liq holda baholandi.

Natijalar qismi.

Oliy hokimiyat tizimi - Temuriylar davlatida oliy hokimiyat Amir Temur va uning vorislari qo'lida jamlangan edi. Hukmdor davlatning siyosiy, harbiy, iqtisodiy va sud tizimini nazorat qilgan. Muhim davlat masalalari hukmdor boshchiligidagi kengashlarda muhokama qilingan.

Devon tizimi - Davlat boshqaruvida markaziy ijro organi sifatida devon muhim o'rin tutgan. Devon davlat moliyasi, soliqlar, yer-suv masalalari va ma'muriy boshqaruv ishlarini nazorat qilgan. Devon faoliyatiga bosh vazir rahbarlik qilgan.

Vazirlik va mansabdorlar - Temuriylar davlatida vazirlar turli sohalarga mas'ul etib tayinlangan. Moliya, harbiy ishlar, diplomatik aloqalar va ichki boshqaruv

masalalari maxsus mansabdor shaxslar tomonidan amalga oshirilgan. Har bir mansabdor o'z faoliyati uchun hukmdor oldida javobgar bo'lgan.

Ma'muriy-hududiy boshqaruv - Davlat hududi viloyatlar va uluslarga bo'lingan. Viloyatlarga hukmdor tomonidan tayinlangan amirlar va hokimlar rahbarlik qilgan. Mahalliy boshqaruv markaziy hokimiyat nazorati ostida faoliyat yuritgan.

Harbiy tashkilot - Temuriylar davlati qudratining asosini kuchli va intizomli harbiy tizim tashkil etgan. Qo'shin o'nlik, yuzlik, minglik va tuman tizimlari asosida tuzilgan. Harbiy qo'mondonlar xizmatlari va qobiliyatlariga qarab tayinlangan.

Sud va qonunchilik tizimi - Davlat boshqaruvida shariat va odat huquqi me'yorlari muhim o'rin egallagan. Sud ishlarini qozilar yuritgan. "Temur tuzuklari" davlat boshqaruvi, harbiy intizom va jamiyat hayotini tartibga soluvchi muhim huquqiy manba sifatida xizmat qilgan.

Tahlillar qismi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Temuriylar davlatining mustahkamligi ko'p jihatdan markazlashgan boshqaruv tizimiga bog'liq bo'lgan. Amir Temur keng hududlarni samarali boshqarish maqsadida aniq vakolatlar tizimi va qat'iy ma'muriy nazorat mexanizmlarini joriy etgan. Bu esa davlat hududlarida tartib va barqarorlikni saqlash imkonini bergan.

Davlat boshqaruvida harbiy va fuqaroviy institutlarning o'zaro uyg'unligi muhim ahamiyat kasb etgan. Harbiy qo'mondonlar nafaqat harbiy, balki ma'muriy vazifalarni ham bajarganlar. Shu bilan birga, markaziy devon tizimi orqali hududlar ustidan muntazam nazorat amalga oshirilgan.

Temuriylar davlati boshqaruv tizimi o'zidan avvalgi turkiy va mo'g'ul davlatchilik an'analarini davom ettirgan bo'lsa-da, unda islomiy boshqaruv tamoyillari ham keng qo'llanilgan. Bu holat davlatning siyosiy barqarorligi va huquqiy asoslarini mustahkamlashga xizmat qilgan.

Tadqiqot natijalari Temuriylar davlati boshqaruv tizimining o'z davri uchun ilg'or va samarali mexanizm bo'lganligini ko'rsatadi. Mazkur tizim keyinchalik Boburiylar davlati va boshqa Sharq davlatlarining boshqaruv tajribasiga ham ta'sir ko'rsatgan.

Xulosa. Temuriylar davlati o'rta asrlar Sharqidagi eng yirik va markazlashgan siyosiy tuzilmalardan biri hisoblanadi. Amir Temur tomonidan yaratilgan boshqaruv tizimi davlatning siyosiy barqarorligi, iqtisodiy rivojlanishi va harbiy qudratini ta'minlashda muhim rol o'ynagan.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, davlat tuzilishining asosini oliy hokimiyat, devon tizimi, ma'muriy-hududiy boshqaruv, harbiy tashkilot va sud-huquq tizimi tashkil etgan. Ushbu institutlarning o'zaro hamkorligi Temuriylar davlatining uzoq vaqt davomida mintaqadagi yetakchi siyosiy kuch bo'lib qolishiga xizmat qilgan.

Shunday qilib, Temuriylar davlatining boshqaruv tajribasi Markaziy Osiyo davlatchiligi tarixida muhim o‘rin tutadi va o‘rta asrlar davlat boshqaruvi taraqqiyotining yorqin namunalaridan biri sifatida baholanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Temur tuzuklari. – Toshkent: Sharq, 2019.
2. Zafarnoma. – Toshkent: Sharq, 1997.
3. Nizomiddin Shomiy. Zafarnoma. – Toshkent, 1996.
4. Ibn Arabshoh. Amir Temur tarixi. – Toshkent: Mehnat, 1992.
5. Bo‘riboy Ahmedov. Amir Temur. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1996.
6. Azamat Ziyov. O‘zbek davlatchiligi tarixi. – Toshkent: Sharq, 2000.
7. Vasily Bartold. Turkiston mo‘g‘ullar istilosi davrida. – Toshkent: Sharq, 1993.
8. Beatrice Forbes Manz. The Rise and Rule of Tamerlane. – Cambridge University Press, 1989.